

Što bi na kraju, ukratko, mogli reći o Huntingtonovom “Sukobu civilizacija”? Knjiga, bez sumnje, ima svojih dobrih i stavova i primjedbi na koje bi trebalo obratiti pažnju i o kojima bi trebalo dublje promisliti. Osobito kad je u pitanju “realpolitika”. Kad autor govori o novim izvorima identiteta u današnjem svijetu, o povratku autohtonosti širom svijeta (osobito onog nezapadnjačkog) on samo govori o trendu koji je prisutan u svijetu i u kojem je “identitet” bitna točka (ne)prepoznavanja. Postavkama da društva koja imaju kulturnih bliskosti počinju surađivati među sobom, i da međunarodna zajednica postoji samo kada države imaju “zajedničke interese i vrijednosti” ne bi mogli naći zamjerke. Da uzroci sraza između civilizacija, osim standardnih, mogu uključivati i kulturni sadržaj i da zapadnjačka univerzalistička nastojanja sve više dovode Zapad u sukobe s ostalim civilizacijama, nisu stajališta koja bi mogli ocijeniti netočnima.

Kad govori o zbivanjima i trendovima na lokalnoj razini, Huntington puno bolje pogađa bit stvari nego kad se bavi trendovima na svjetskoj razini. Za njega se “kulturna srodnost”, prisutna na lokalnoj razini, i izražena u oblicima gospodarskih integracija i drugih oblika suradnje, na svjetskoj razini utjelovljuje u liku “civilizacije”.

“Civilizacija”, zapadna, kineska, islamska, pravoslavna itd. nije ništa drugo doli novi svjetski blok, koji je zamjenio one stare, ideološke. Tako se u novom ruhu svjetski sukobi nastavljaju dalje. No, osnovnu pogrešku Huntington radi uniformirajući te blokove. Podjele unutar njih su vrlo žive i upravo one onemogućavaju globalne sukobe civilizacija. Svaka od članica “civilizacije” vođena je prvenstveno svojim interesima, jer malo će koja država žrtvovati svoje individualne interese na račun dobrobiti neke apstraktne “civilizacije”. A upravo ta uniformiranost Huntingtonu služi kao temelj za njegove spekulacije, u koje, bombardirajući nas nizom primjera i statističkih tablica, nastoji uvjeriti.

Ante Birin

Kvetoslava Kučerová: *Hrvati u Srednjoj Europi*

Zagreb, 1998.

Hrvatski je narod poznati iseljenički narod, čije je stoljetno iseljavanje iz matične domovine uslijed različitih povijesnih nevolja dovelo do toga da su zbirni kvantitativni pokazatelji o hrvatskoj dijaspori u Europi i u svijetu danas približno ekvivalentni statističkim pokazateljima o broju Hrvata koji žive u domovini. Među hrvatskim iseljeništvom koje potječe iz ranijih razdoblja naročito su značajne brojne hrvatske narodne/manjinske zajednice i ogranci u okolnim zemljama na prostoru srednje Europe. Njihovi su pripadnici potomci Hrvata koji su bili dionici raseljavanja uslijed osmanskih pustošenja hrvatskih zemalja u 16. stoljeću, a to je bilo vrijeme u kojem je došlo do nesumnjivo najveće i najznačajnije pojedinačne masovne migracije Hrvata u prošlosti. Najpoznatiji među njima, gradišćanski Hrvati, plijenili su pozornost istraživača i drugih zainteresiranih osoba, pa je, osobito u posljednjih stotinjak godina, nastalo rzmjerno mnogo historiografskih i drugih prinosna posvećenih njihovoj povijesti, životu, kulturi i drugim aspektima njihova bivanja u povijesnom trajanju. O drugim hrvatskim zajednicama na prostoru srednje Europe – u Donjoj Austriji, Moravskoj, nekadašnjim unutarjoaustrijskim zemljama, Slovačkoj, Mađarskoj, Rumunjskoj i drugdje – pisalo se znatno manje. Izostajao je i kvalitativan znanstveni pokušaj njihova istraživačkog povezivanja i vrednovanja u jednom sustavnom i cjelovitom pogledu na povijesnu problematiku hrvatskih manjina u srednjoj Europi. Ne upuštajući se u izazove istraživačkog povezivanja takve naravi, dosadašnji su se autori uglavnom zadovoljavali partikularnim pristupom, tj. rasvijetljavanjem specifične problematike pojedinih zajednica.

Na tragu nastojanja za objedinjavanjem spoznaja o hrvatskim narodnim/manjinskim zajednicama u srednjoj Europi pojavila se monografija *Hrvati u Srednjoj Europi* koju je napisala Kvetoslava Kučerová, znanstvenica iz Slovačke. Hrvatsko izdanje nastalo je na podlozi njezine knjige *Chorváti*

a Srbi v Strednej Európe: K etnickým, hospodárskym a sociálnym otázkam v 16. a 17. storočí koja je objavljena u Bratislavi 1976. godine. Knjigu koja je pred nama prevela je Lukrecija Vrnoga. Hrvatski slikar Ivan Lacković Croatia ilustrirao je knjigu motivima iz pastoralnog života pučkih slojeva, a objelodanjena je u Zagrebu 1998. godine. Izdavači su Matica hrvatska i Matica slovačka u Republici Hrvatskoj. Riječ je o vrijednom pokušaju znanstvenog pristupa proučavanju društveno-gospodarskih odnosa na prostoru srednje i jugoistočne Europe i analizi vrlo složenog i slojevitog fenomena migracije Hrvata u srednjoeuropskom prostoru u 16. i 17. stoljeću na osnovi problematiko-sintetskog prikaza uglavnom socioekonomske potke njihove povijesne zbilje u migracijskom i postmigracijskom razdoblju.

Nakon predgovora hrvatskom izdanju, autorica daje pregled istraživanja (str. 11-28), koji sadrži kraći osvrt na temu, nužne napomene, pojašnjenja i osvrt na literaturu, te iznosi zadaće, izvore i metode istraživanja. Uz neophodan kronološki pregled najvažnijih dostupnih i poznatih radova i naglašen kritički osvrt na njih, autorica pobliže određuje vlastiti doprinos, među ostalim, potrebom za svojevrsnim nadnacionalnim arbitriranjem i nastojanjem da misli i piše o hrvatskim migracijama i postkolonizacijskim fenomenima u srednjoj Europi u njihovoj teritorijalnoj kompleksnosti "bez vrednovanja pojave na temelju različitih nacionalnih preduvjerenja", pripisujući u isto vrijeme svojim prethodnicima takav pristup u izvodenju. Riječ je o intenciji koja prožima cijelo djelo, o otklonu koji ponekad nije bez osnove, ali je njegovo obrazloženje, utemeljeno u općoj ocjeni o "nacionalnim preduvjerenjima" u postojećim historiografskim i drugim prinosima, ipak nedovoljno izdiferencirano. Takvu generalizaciju u ocjeni historiografije o hrvatskim migracijama i manjinskim zajednicama u srednjoj Europi teško je "bez ostatka" prihvatiti kad se zna da ima vrijednih radova, neovisno o njihovim idejnim rješenjima ili misaonom profilu njihovih autora, na čijem činjeničnom i/ili teorijskom doprinosu dijelom počiva i ova knjiga.

U poglavlju o društveno-gospodarskim odnosima u srednjoj Europi i na Balkanskom poluotoku u 16. i 17. stoljeću autorica analizira društvene i gospodarske prilike u Hrvatskoj u vrijeme kulminacije osmanske ekspanzije u 16. stoljeću, te razloge i uvjete preseljenja Hrvata u susjedne zemlje. Uzroci seoba bili su različiti (preseljenja plemićkih imanja, akutni nedostatak radne snage u srednjoj Europi itd.), ali osnovni uzrok i preduvjet iseljavanja, koji i autorica posebno ističe, svakako je bio osmanski prodor. Učinak osmanske invazije i pustošenja hrvatskih zemalja u 16. stoljeću, tj. nevolja koje su mnoge Hrvate potaknule na iseljavanje u sigurnija područja, bio je razoran: ugrožena hrvatska područja postala su "...zemlja puna bijede i ljudske patnje...", u kojoj su mogućnosti ljudskog opstanka bile izravno dovedene u pitanje.

U središnjem poglavlju, posvećenom migraciji Hrvata, autorica se najprije ukratko osvrće na Hrvate u Italiji, a zatim podrobno raščlanjuje različite aspekte prošlosti gradišćanskih i donjoaustrijskih Hrvata, njihovu kolonizaciju i naselja koloniziranih Hrvata u 17. stoljeću; usput prikazuje i Hrvate u Kranjskoj i Štajerskoj, osvrće se i na Vlahe te pregledno analizira gospodarski i socijalni položaj hrvatskih podanika u Burgenlandu i Donjoj Austriji, njihove crkvene i urbarske obveze i obveze prema zemljoposjedniku, a uzima u obzir i asimilacijske procese kojima su Hrvati neizbježno bili izloženi u većinskom njemačkom i/ili mađarskom okruženju. Slijedi osvrt na Hrvate u Moravskoj i Slovačkoj. Autorica daje iscrpan prikaz njihova položaja i uloge u 16. i 17. stoljeću te posebno analizira tadašnji gospodarski i socijalni položaj Hrvata u Slovačkoj u odnosu na socioekonomski položaj seljaka u Hrvatskoj. Migracija Hrvata s posebnim osvrtom na njihov položaj i ulogu u Gradišću i Donjoj Austriji, Moravskoj i, najzad, Slovačkoj središnji je predmet autoričnih izvodenja u ovoj knjizi.

Autorica priznaje da Hrvati u Italiji (zapravo samo moliški Hrvati) izlaze iz okvira teme kojoj je posvećena ova knjiga. Ipak, ona i njih uzima u obzir s obrazloženjem da je iseljavanjem Hrvata prema zapadnojadranskoj obali započelo razdoblje migracija (kada je došlo i do masovnih preseljavanja Hrvata u srednju Europu) te da se na primjeru moliških Hrvata i njihova minijaturnog prostora "mogu pratiti mnogi metodološki postupci istraživanja migracije, što je dobra usporedba i putokaz za istraživanje ostalih, mnogo kompliciranijih etničkih područja bivše Austrije i Ugarske". Opravdanost tvrdnje u posljednjem navodu, koja upućuje na mogućnosti tumačenja jedne povijesne pojave na primjeru druge njoj približno slične, metodološki je dosta upitna. Svojim opsegom i domašajima seoba moliških Hrvata prilično je marginalna pojava u kontekstu hrvatskih migracija, osobito u

odnosu na migracije Hrvata u srednju Europu. Osim toga, moliški su Hrvati tek jedan mali, prilično skroman hrvatski ogranak u Italiji. Mnogi Hrvati, osobito oni iz istočnojadranskog primorja i njegova zaleđa, iseljavali su se i u druge dijelove Italije, napose u Veneciju (tadašnje središte jadranskog areala), što potvrđuju i neka novija istraživanja hrvatskih povjesničara (npr. Lovorke Čoralić). Mogu li, dakle, moliški Hrvati biti “dobra usporedba i putokaz”, zapravo obrazac za istraživanje daleko složenijih i slojevitijih fenomena migracija Hrvata prema srednjoj Europi? Mišljenja smo da je tu u osnovi riječ o dvije odvojene migracijske pojave (migracija Hrvata u mediteranskom obzorju i migracija Hrvata u srednjoeuropskom prostoru), koje mogu imati nekih dodirnih točaka, mogu se čak i uspoređivati, ali ni jedna od njih ne može biti paradigma, niti model, za istraživanje one druge, jer su to bili ipak međusobno uveliko različiti povijesni procesi s različitim učinkom i posljedicama.

Pitanje stanovitih terminoloških razlikovanja također je problem koji je u ovoj knjizi posebno uočljiv na primjeru uporabe naziva Burgenland, odnosno Gradišće. Pišući o gradišćanskim Hrvatima, autorica doslovno kaže: “Zbog toga što je veći dio ovog teritorija pripadao Austriji, a od 8. siječnja 1920. u službenoj se i pravnoj terminologiji označava kao Burgenland, ili hrvatski Gradišće, i mi ćemo u našem radu upotrebljavati naziv Burgenland, a kada govorimo o Hrvatima (podcrtao Ž. H.), njihov naziv – Gradišće.”. Ipak, ništa od tako proklamirane dosljednosti, jer se u knjizi ne jednom rabi i izraz “burgenlandski Hrvati”. Smisao navedene distinkcije dodatno umanjuje i činjenica da autorica, već i zbog prirode razdoblja kojim se bavi, nužno zahvaća i u dio Gradišća koji danas pripada Mađarskoj i tako upada u daljnje proturječnosti pošto prethodno sama navodi: “U Mađarskoj naziv (Burgenland – Gradišće, nap. Ž. H.) nije bio prihvaćen i mađarska znanost dosljedno rabi topografsku oznaku Zadunavlje – Dunántul”. Poznato je kako naziv Burgenland, odnosno Gradišće, ne postoji prije 20. stoljeća, tj. prije raspada podunavske Monarhije i podjele dotad cjelovitog (ugarškog) Gradišća između novih država, samostalne Austrije i samostalne Mađarske. U razdoblju između 16. i 20. stoljeća gradišćanski se Hrvati nazivaju uglavnom zapadnougarskim Hrvatima. Budući da se autorica bavi 16. i 17. stoljećem, bilo bi možda bolje razmišljati o distinkciji zapadnougarski – gradišćanski Hrvati. Pošto je to u literaturi uglavnom uobičajena pojava, izraz npr. “gradišćanski Hrvati” može se koristiti i kada se govori o razdoblju prije 20. stoljeća, ali to onda treba tako i formulirati, odnosno precizirati kako bi se otklonile nepotrebne terminološke nejasnoće.

Da bi se izbjegli mogući nesporazumi potrebno je kazati slijedeće: manje kritičke opservacije ipak ne mogu (niti im je to svrha) umanjiti vrijednost knjige *Hrvati u Srednjoj Europi* koja se odlikuje visokom znanstvenom razinom i činjeničnom pouzdanošću. Knjiga obiluje faktografskim podacima i informacijama koje su zavidnim interpretacijskim umijećem povezane u skladnu cjelinu. To vrijedi osobito za analizu problematike Hrvata u Slovačkoj, problematike koju je hrvatskoj znanstvenoj i stručnoj javnosti svojim plodotvornim istraživanjima približila upravo K. Kučerová. Autorica je uložila silan napor kako bi prikupila i obradila brojnu arhivsku građu koja se čuva na raznim mjestima u više zemalja i na temelju izvornih dokumenata prezentirala mnoštvo vrijednih a prethodno slabo ili nikako poznatih pojedinosti. To je posebno odnosi na npr. kanoničke vizitacije iz 17. stoljeća. Ondje pak gdje nije bila u prilici koristiti se u većoj mjeri izvornom građom, posegnula je za historiografskim postignućima. Pišući tako npr. o moravskim Hrvatima u 16. i 17. stoljeću, ona se uglavnom poziva na češkog istraživača Adolfa Tureka.

Nažalost, tekst o moravskim Hrvatima u ovoj knjizi najizrazitiji je primjer neažuriranja literature i spoznaja koje su se o toj problematici pojavile u posljednjih 20-tak godina, a to je problem koji se može primjetiti i na drugim mjestima u knjizi. Autorica doduše navođenjem ponekih novijih naslova u bilješkama pokazuje da su joj poznati recentni prinosi, ali ih u osnovnom tekstu jedva koristi. Primjerice, iako u bilješkama navodi Pavličevićevu monografiju o moravskim Hrvatima, ona se ipak u osnovnom tekstu i dalje uporno drži isključivo Tureka i njegovih zaključaka.

Pišući o Hrvatima u Slovačkoj, autorica pozitivno vrednuje njihovu ulogu u slovačkoj povijesti. Međutim, ona se na marginama dotiče i suvremenih političkih kretanja, što je za knjigu ovakvog profila nepotrebno a ponekad i kontraproduktivno. To vodi u politizaciju i nužno narušava znanstveni kredibilitet historiografskog djela, a biti povjesničar ipak nije isto što i biti npr. politolog, politički komentator ili publicist.

Ipak, zaključci do kojih je autorica došla mogu biti poticajni za daljna istraživačka promišljanja. Posebno valja pritom spomenuti njezine postavke o asimilaciji Hrvata u srednjoj Europi. Bitan čim-

benik prepoznatljive etničke opstojnosti npr. gradišćanskih Hrvata, prema autorici, nalazi se i u činjenici da su se oni smjestili između većinskoga njemačkog i mađarskog jezičnog (i narodnosnog) prostora. S obzirom na slabe asimilacijske mogućnosti mađarskog jezika, bili su u prošlosti više podložni germanizaciji nego mađarizaciji, no i taj je proces zbog raznih razloga u Gradišću bio znatno usporeniji, nego npr. u Donjoj Austriji, gdje su Hrvati u čisto njemačkom većinskom okruženju bili brzo i sustavno asimilirani. Viši stupanj asimilacije zabilježen je i među Hrvatima u slavenskom jezičnom okruženju, jer im je ono bilo blisko, kao npr. u Moravskoj i Slovačkoj.

Knjiga koja je pred nama upotpunjena je iscrpnim bilješkama uz tekst te posebnim popisom literature i izvora. Nedostaju možda jedino zemljovidni prilozi, poglavito stoga jer bi kartografiranjem brojnih toponima i sl. hrvatskom čitatelju bilo uveliko olakšano snalaženje u različitim prostorima. Slijedi kazalo imena, kazalo mjesta, pogovor iz pera Božene Vranješ-Šoljan, sažeci na slovačkom i engleskom jeziku, bilješka o autorici i kazalo.

Za očekivati je da će knjiga *Hrvati u Srednjoj Europi* Kvetoslave Kučerové naići na onakvu recepciju u hrvatskoj historiografiji, odnosno na onakav prijem i vrednovanje u hrvatskoj javnosti, posebno među znanstvenim i stručnim djelatnicima koji se neposredno zanimaju za problematiku hrvatskog iseljništva u susjednim zemljama, kakvo ona svojim sadržajem, opsegom i domašajima nesumnjivo zavređuje.

Željko Holjevac

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJESTINST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RAD OVI 31

ZAGREB 1998.

Izdavač
Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Za izdavača
Stipe Botica

Redakcija
Branka Boban
Neven Budak
Mirjana Gross
Franko Mirošević
Iskra Iveljić
Nikša Stančić
Božena Vranješ-Šoljan

Urednički kolegij
Ivo Goldstein
Marijan Matićka
Mario Strecha

Izvršni urednik
Mario Strecha

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb, Ivana Lučića 3
tel. 385 1/ 6120 150, 6120 158, fax. 385 1/ 6156 879

Časopis izlazi jednom godišnje. Izdavanje časopisa sufinancira
Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske
br. 6859/1 od 5.X.1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Ministarstvu znanosti i tehnologije
Republike Hrvatske pod brojem UP-547/2-84-1984.

Naslovna stranica

Iva Makvić

Prijevod sažetaka

Marina Denona-Krsnik

Kompjutorski slog i prijelom

DENONA d.o.o., Garićgradska 6, Zagreb

Tisak

KRATIS, Vrapčanska 15, Zagreb

Tiskanje završeno u travnju 1999. godine

Naklada

300 primjeraka

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb

UDK 949.75

RADOVI 31

/ [uređivački odbor Ivo Goldstein... et al.]. - Zagreb
: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, 1998.

– 340 str. ; 24 cm

– Summaries.

ISBN 0353-295X